

ՄԵՐ ՄՏԱԽՈՐԱԿԱՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԵՏՆԵՐԸ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՄԷՋ

Պ. Արմենակ Սագրզեանի La Miniature Persane գործին նուիրուեցան եւրոպական կարեւորագոյն թերթերուն մէջ հեղինակաւոր քննադատներու կողմէ գնահատական դրուատալից ընդարձակ յօդուածներ որոնցմէ միոյն, որ երեւցած էր Լոնտոնի Թայմզին մէջ, ամբողջական թարգմանութիւնը հրատարակեցինք: Պէտք է յիշատակենք նաեւ յօդուածները որ երեւցան անգլիական Journal of the Royal Asiatic Societyին մէջ Ուիլքինսոնի, գերմանական Deutsche Literatur Zeitungին մէջ Պաշտօնի, Փարիզեան Journal des Débatsին մէջ Փօլ Ֆիլէոէնսի, Syria ամսագրին մէջ Կասթոն Միժոնի յօդուածները եւս:

«Բազմաթիւ տարիներու այս աշխատանքը, կը գրէ Պաշտօնի, յանգած է այս կարեւոր հատորին որ մեր գիմացը կը դնէ բազմաթիւ նոր իրողութիւններ ու տեսակէտներ: Սկիզբէն իսկ, Սագրզեան կը ներկայանայ հոյակապ գիւտով մը: Երկտեղի մատենադարանին մէջ, ան գտեր է Շահ-Գուլիի «Մուրաբբայ»ի մը մէջ Պիտիէյի առաւելներու պատկերադարձումներ, որ առաջին ակնարկէն կը յայտնուին իբր պարսկական արտադրութիւններ բայց որ մինչեւ ցարդ ծանօթ գործերէն եւ ոչ մէկուն հետ կապ ունին. Սագրզեան կը ջանայ ապացուցանել թէ այդ պատկերները ժ.Բ. դարէն են եւ թէ անոնց արտադրութեան վայրն է Խորասանը: Որովհետեւ ո եւ է թուական չէ նշանակուած, ան ջանացած է ոճին քննութենէն իսկ հանել իր ապացուցումը: Չինական մեծ ազդեցութիւնը, որուն վրայ հզօրապէս կը պնդէ, անպիճելի է...»

«Ասոնք խնդիրներ են (թուրքեստանեան գաղտնի հարց, ժ.Ձ. դարուն Պուխարայի նկարչութեան հարց) որ առնչութիւն ունին հիմնական սկզբունքներու հետ... Հեղինակն անոնցմով զբաղած է մանրամասնութեանց ամենասերտ ծանօթութեամբ մը, ինչպէս որ ամբողջ գործը արդէն կը յայտնէ նիւթին խորունկ տիրացում մը: Ան իւրաքանչիւր արուեստագէտի կեանքը ուսումնասիրած է անջատաբար՝ անոր գործին հետ միաժամանակ: Ան կը վերլուծէ արտագրութիւնները որ իւրաքանչիւր արուեստագէտի վերագրուած են, զատելով այնպիսիները որ իսկապէս անոր չեն պատկանիր: Ամէն մէկ նկարչի ստաիճանական զարգացումը ցոյց կուտայ անոր վաւերական գործերուն վրայ հիմնուելով ու կը յանդիսանալ Մարթինի ստացած արդիւնքներէն տարբեր արդիւնքներու...»

«Ըսենք՝ վերջացնելու համար՝ հեղինակին մեծ արժանիքներէն մէկը, ան իւրաքանչիւր արուեստագէտի մասնաւոր ոճին ճիշտ տեղը կը նշանակէ ընդհանուր ոճին զարգացման հետ համեմատութեամբ եւ կ'որոշէ ստաիճանը որ անոր կը պատշաճի: Նոյն իսկ Պեհլուի հանճարեղ նորամուծի փառքը վերածուած կ'երեւայ հոտ: Բայց ատիկա բան մըն է որուն համար գեղարուեստից պատմաբանը՝ կողիացեալ ջահերու մասին իր տարակուսանքին մէջ՝ ամենէն քիչ պիտի ցաւի. մ'օտէն քննելով այդպիսիներու գործը, միշտ կը գտնենք որ անոնք ալ իրենց ժամանակաշրջանին կը կապուին եւ իրենց նախորդներուն վրայ կը կրթնին:»

Կասթոն Միժոն կը գրէ. «Այս գործը մեծապէս կարեւոր է՝ իր պտուղնակած

տեղեկությունները հստակեցնում է, իր յատակությունները, իր մեթոդները, իր յայտնաբերած շատ ճշգրիտ պատմական ծանոթություններով ու նաեւ իր հաշակով. որովհետեւ գեղարուեստի գործերը հոս ուսումնասիրուած են զգայնութեամբ, իրենց հրապոյրին ու գեղեցիկութեան համար գնահատուած են եւ ոչ թէ իբր անկենդան տաքիւմաններ զոր անտարբեր ձեռքեր մատենագրաններու սեղաններու վրայ թողութաւած են՝ անոնց մէջ իրենց գրքական ծանոթութիւնները լրացնել եկող նիւթեր միայն փնտռելով: Մահմետական ձեռագիր մատենի զարդանկարչական եւ մանաւանդ մանրանկարչական պատկերազարդման այդ արուեստին ամբողջ բնաշրջութիւնն ու զարդացումները այդտեղ պարզուած են այնքան լիակատար կերպով ինչքան մեր ուսումնասիրութեանց արդի վիճակը թոյլ կուտայ: Պ. Սաքրգեան կը թուի ամէն ինչ կարգացած ըլլալ: Թերեւ ամէն ինչ չէ տեսած (հոս յօդուածագիրը կը թուէ այն եւրոպական քանի մը մեծ հաւաքածոները որ այդ գործին մէջ չեն յիշատակուած) բայց գոնէ իր տեսողութեամբ ստացած ծանոթութեանց սահմանին մէջ, այնքան յատկանշական տիպեր եւ օրինակներ ընտրած է, զանոնք ուսումնասիրած է այնքան խղճամբ կերպով, իր վիճաբանութիւնը միշտ բարեկիրթ (երբ կը պատասխանէ Պ. Մարթինին) այնքան ուղղամիտ է, յստակ, համոզիկ որ կը հարկադրէ ընթերցողը իրեն համախոհ դառնալ...

«Պատուական գիրք որ այս նիւթով հետաքրքրուողին համար անհրաժեշտ է այլ եւս իբրեւ պարսկական ձեռագիր մատեններու եւ մանրանկարներու ուսումնասիրութեան այտման նշանակէտը»:

Փօլ Ֆինրէնս կը գրէ իր ընդարձակ թերթօնին մէջ զոր ամբողջութեամբ յատկացուած է այս գործին. «... (Պարսկական մանրանկարչութեան) այս գիւթական կալուածին մէջ՝ մարդ կը կորսուէր անշուշտ եթէ հոն չմտնէր Արմենակ Սաքրգեանի պէս՝ հմուտ եւ իրազեկ առաջնորդ մը ընկերակցութեամբ: Առաջին անգամ

ըլլալով այս հեղինակը օգտուած է Պոլսոյ կայսերական մուսթաֆաներէն եւ ձեռագիրներէն էվթաֆի թանգարանին սրահ հիմնագիրներէն մին եղած է ինքը, յորմահետէ մատչելի դարձան Հին Սարային եւ Երլորդի կայսերական մատենադարանին մէջ պահուած գեղարուեստական անբաղդատելի հարստութիւնները, կարելի էր խորհիլ այդ նոր տարբերու ուսումնասիրութեան եւ արդէն իսկ ծանոթ կտորներու հետ անոնց համեմատութեան պարսկական մանրանկարի ամբողջական պատմութիւն մը գուրա բերել: Արմենակ Սաքրգեան առոր աշխատած է: Եւ որովհետեւ չէ բաւականացած ձեռագիրներու պատկերազարդման ուսումնասիրութեամբ միայն, այլ եւ նոյնպէս բազմաթիւ անշատ գործեր մեկնաբանած, դասաւորած, վերարտադրած է, կարելի է ըսել թէ՝ բաց ի որմանկարներէն՝ բովանդակ պարսկական նկարչութեան պատմութիւնն է որ գրած է, մեթոտաւորապէս, առանց ուրիշ յաւակնութիւն ցուցագրելու բայց եթէ «հոն իր մացառներէն մաքրելու» բաղձանքը: Մէկէ աւելի անգամներ, իր շատ որոշ պարզաբանման ընթացքին, մեր հեղինակը ինքզինքը ստիպուած կը տեսնէ Պ. Պ. Պլոշէի եւ Մարթինի պէս յայտնի արեւելագէտներու տեսութիւնները վէճի ենթարկելու: Ասանց առաջինը յաճախ իր հաւանութիւնը տուած է Արմենակ Սաքրգեանի եզրակացութեանց. երկրորդը իր գովամակութիւնը որոշապէս յայտնած է: Մենք այդ մեծարժէք հնաբաններն իրարմէ բաժնող վէճերուն մէջ պիտի չմտնենք, ու պարզապէս La Miniature Persaneի պատմութեանին պիտի դիմենք ունենալու համար առաջնորդ թելը եւ ընդհանուր ծանոթութիւնները բնաշրջութեանը վրայ արուեստի մը որ այնքան ճապարհ է որքան ինքնատիպ, որ գլխաւորապէս կրած է Չինաստանի ազդեցութիւնը եւ որ առնչութիւն ունի միանգամայն մեծ նկարչութեան ու զարդանկարչական դրչութեան հետ» (1):

(1) «Արձանագրութեանց եւ Գեղեցիկ Դրոյ-

* * *

Պ. Լ. Կիւմիւշկէրտանի *Les faux-poids de la Balance* վէպին առթիւ ֆրանսական մամուլին մէջ երեւցան բազմաթիւ յօդուածներ որոնց կարեւորագոյններէն մէկը քանիին թարգմանութիւնը կուտանք ստորեւ. —

Gringoire. — Ահաւասիկ երիտասարդ գրագէտի մը առաջին վէպը, որուն գրական մեծ արժէքը, համարձակախօսութիւնը եւ անուրբ գիտողութիւնը արդարացի յաջողութիւն մը միայն քաղելու սահմանուած են: Պատմելու համար երկու պատահիներու բարեկամութեան մը բոլոր հանգրուանները, Պ. Լ. Կ. Կէրտան էակներն ու գէպքերը լուսաւորած է լոյսով մը որ մերթ յանդուզն է բայց որ կը նուազէ այս գրքին մարդկայնութիւնը զօրացնելու: Անիկա լաւ շարադրուած է ու պատմութեան հեղ գնահատութիւնը արեւելքի պատմողներու եղանակին հետ խնամութիւն ունի:

L'Homme Libre. — Պ. Լ. Կ. Կէրտանի այս առաջին գործը ունի որակ մը եւ ուժ մը որ նախատեսել կուտայ տոհմիկ գրագէտ մը:

Հեղինակը, ծագումով Հայ, Արեւելքին համար պահած է սիրահարի կարօտ մը. երգեցիկ լեզուով մը գիացած է անոր հոգին ու գաղանիքը ոգել: Այլ սակայն ֆրանսական աշխարհն է որ գայն իր մէջ կը պահէ, կը շղթայակապէ եւ իբր արեւմտեան շրջապատներ կը ծառայէ բարդ

անճշաւորութեանցն իր վէպին սրուն մէջ կը սարգուի սիրոյ ներքին տառմ մը որուն ներուժութիւնն ու վախճանը ընթերցողներուն գուլթը պիտի շարժեն:

Ան մերկ ցոյց տուած է սիրան իր հերոսներուն, ուղեկորոյս Ռուս մը եւ Ֆրանսացի մը: Անոնց զգացումներուն, անոնց զգայնութեանց ամենէն խորը խուզարկած է, հոգեկան ախտերու մասնագէտի պէս թափանցած է անոնց էութեան անձանթին մէջ, երեւան բերած է խոցուած մարդկութեան մը տկարութիւնները: Անոնց մտաւանդութիւնները, անձկութիւնները, անոնց մարմինն ալբոյ շարշարանքները, իտէալի անոնց հետախուզութիւնը, անոնց երկրաւոր անմաքրութիւնը եւ անոնց ազօթքներն առ Աստուած, այս բոլորը կը ժայթքէ թեւաւոր արձակի մը քնարերգութեան մէջ:

ԼԻՒՍԻԷՆ ՓԷՌԷՆ

L'Ami du Peuple. — Այս վէպը գրաւիչ գործ մըն է, թէպէտ անհաւասար: Երկարութիւններ, գրքական յիշատակներ, բայց ատենց քով՝ յաջող գլուխներ եւ յուզիչ տեսարաններ, լաւ գիտուած ու լաւ արտայայտուած կեանք: Ահաւասիկ միջ ալ գլուխներէն, որ կը խօստանան — երբ գրագէտին անճշաւորութիւնը թօթափէ ինչ ինչ գրական ազդեցութիւններ — ամբողջ շարք մը արժէքաւոր գործեր (այստեղ արտատպուած է Բ. գլխուն մէկ մասը):

Paris-Soir. — Առաջին վէպը հեղինակի մը որ կը յուսանք թէ հոս կանգ պիտի չառնէ: Երկու հերոսներ ալ գրքին մէջ, Ֆրանսացի մը, Ռուս մը, իրենց պատանի հասակէն իրարու կապուած եւ զոր կեանքը կը դառնէ, նորէն կը միացնէ, յետոյ նորէն կը զատնէ՝ առանց որ երբեք բոլորովին մենի շատ մաքուր եւ շատ ուժեղ բարեկամութեան մը գեղեցիկ ծաղիկը: Պ. Լ. Կ. Կէրտան յաջողած է նկարել ալ գրեւոր աշխարհի տարբեր եւ աշխարհ բարդ էակները, եւ իր գիրքը սլաւոմու-

րութեանց Ակադեմիան» իր Մարտ 7ի նիստին մէջ ֆուլս մրցանակը (4000 ֆր.) յաւանդուց Արմենակ Սագրեանին՝ իր *La Miniature Persane* գրքին համար: «Երկու տարին անգամ մը տրուող այդ մրցանակը կը յաւանդուի վարձատրելու հեղինակը սպազբուած լաւագոյն գործին՝ գծագրութեան արուեստներու պատմութեան վրայ մինչեւ ժ. դարու վերջը:»

Մ. Խ.

թիւնն է ներքին տուամի մը որ կը սլար-
զուի մտատանջութեանց ու անձկութեանց
մէջէն երկու սրտերու որոնք սիրահարուած
են իտէալի մը դոր միշտ կը հետապնդեն
եւ որուն երբեք չեն հասնիր:

Պատուական սկզբնաւորութիւն որ թոյլ
կուտայ հեղինակին վրայ լաւագոյն յոյ-
սերը դնել:

Le Carnet de la Semaine. — Ռուսա-
կան հոգւոյն ուսումնասիրութիւն մը. մտա-
տանջութիւն: Վէպ մը մեծապէս գրուիչ
որ որոշապէս մեր գիմաց կը դնէ խոռվիչ
դէմքը ի վանին, «ահաւորապէս թոյլ» հե-
րոսին:

Պ. Կիւմիւշկէրտան ստացած է հաեւ
ծանօթ գրական անճշաւորութիւններէ
համակներ որոնց մէկ քանիին թարգմա-
նութիւնը կուտանք:

Ձեր ծանրախոհ ու խորունկ գիրքը
ճշմարտութեան շեշտ մը ունի որ զիս
յուզեց: Տպաւորութիւններով, նօթագրու-
թիւններով «հարուստ» գիրք մըն է, մարդ-
կայնութեամբ համակ առկուած եւ որ
ի յայտ կը բերէ գիտելու կարողութիւն
մը ճշմարիտ արուեստագէտի մը ձեռքով
արտայայտուած: Կը շնորհաւորեմ ձեզ բո-
լոր սրտով: ՀԱՆՐԻ ՏԻԻՎԷՐՆՈՒԱ

Ձեր գիրքը կճու է ու յուզիչ, լեզուն
սլարդ է ու կենդանի, երկու մարդոց ախպա-
րին հակադրութիւնը շատ յաջող է, մինչև
իսկ ձեր անկեղծ վերլուծման անգթու-
թեանը մէջ: Կը յուսամ որ գրականու-
թեան մէջ ձեր սկզբնաւորութիւնը պիտի
գտնէ այն ընդունելութիւնը որուն ար-
ժանի է:

ՏԻԿԻՆ ԿԱՊՐԻԷԼ ՌԵՎԱԼ

Մեծապէս շնորհակալ եմ ձեր շահե-
կան վէպին համար որ հաճելի յետ-միջո-
րէ մը անցընել տուաւ ինծի: Բոլոր շնորհա-
ւորութիւններս ձեր աճին յատկութեան
ու ժողովարարութեան համար:

ՕԿԻԻՍԹ ԿՈՎԷՆ

Սիրելի բարեկամս, շատ ուրախ եմ
տեսնելով որ ձեր գիրքը այդքան լաւ ըն-
դունելութիւն կը գտնէ: Թոյլ տուէք ին-
ծի կրկնել ինչ որ արդէն անճշապէս ըսած
եմ ձեզի, թէ ասիկա զիս բնաւ չի դար-
մացներ, բնդհակառակն: Ձեր վէպը յու-
զիչ է, մարդկային, եւ ան ձեզ կը գտնէ
արդէն լաւագոյն գրագէտներու շարքին
մէջ:

ՖԻՍԵՍԻ ՏԷ ՔՈՌՈՒՍԵ

Ստացայ ձեր ուշագրաւ առաջին գիր-
քը որ ի յայտ կը բերէ գեղեցիկ յատկու-
թիւններ, բարոյականի հաւաք, անկեղ-
ծութիւն, մտածման ազնուութիւն, միացած
քիչ մը գրական անփորձութեան:

ԹԷՅՕ ՎԱՌԼԷ

Շնորհակալ եմ որ ինծի զրկեր էք ձեր
գիրքը: Բնականաբար է՛ն առաջ կարգացի
այն էջերը ուր ձեր ճամբորդները Մար-
տէյէն Պոլիս կ'երթան եւ մեծ հաճոյք
զգացի այնքան կենդանի ու արտայայտիչ
կերպով աչքիս առջեւէն վերանցնիլը տես-
նելով Սթամպուլի համայնապատկերին ու
Բիւզանդիոնի յիշատակին: Այդ բոլորը
շատ լաւ արտայայտուած են, բայց գրքին
մնացեալ մասն ալ հուազ շահեկան չթուե-
ցաւ ինծի: Բոլոր շնորհաւորութիւններս
ձեր գրքին համար ուր շատ տաղանդ կայ:
ՇԱՌԻՆ ՏԻԼ

Մէկ շունչով կարգացի ձեր յուզիչ
գիրքը: Գլխաւոր անճշաւորութիւնները
ինչպէս եւ երկրորդականները՝ յաճախ մէկ
քանի գծով վրձնուած՝ ձեր մէջ ի յայտ
կը բերեն վիպասանի մը ճշմարիտ ձիւքե-
րը: Ու թերեւս ձեր մշտական մտատան-
ջութիւնները, ազնիւ իտէալի մը ձեր կա-
րօտաբաղձութիւնները, համոզումն են ա-
ռաքելութեան մը որուն հասած էք քիչ մը
ուշ, բայց երբեք շատ ուշ, այն է ձեր
շրջապատին կտակել լայնօրէն ապրուած
կեանքի մը ձեր գոհակալ փորձառութիւն-
ները: Հակառակ ձեր շարագրութեան քմա-

հաճ գծին, ամէն ինչ ձեր վէպին մէջ միաձուլ զանգուած մը կը կազմէ, և ձեր պատմութեանքները, իրապաշտ ու բնական, իրենց անկեղծութեամբ ու իրենց պարունակած կեանքով՝ դուրս կը յորդին ուրիշ ինքնակենսագրութեանց սովորական շրջանակներէն: Անաստուած ու յեղափոխական, եռ ճիշտ հակառակն եմ՝ այդ վէպի հեղինակին: Եւ եթէ ձեր ստեղծած ուժեղ գիմաստութեաներով գիացաք զիս շահագրգռել, ամեն ինչ ըսելու ձեր քաջութեամբն է եւ գիտակցութեամբը՝ զոր ունիք մեզ պաշարող տիեզերական ցաւին: Ըստ իս գրագէտ չէ այն որ չի տանջուիր մարդկային տառապանքներու այդ տիեզերականութենէն, նոյն իսկ եթէ անձնուպէս այդ գրագէտը երջանիկ է, ինչպէս եղաւ Թոլսթոյ: Հակառակ ձեր ակտամիստութեան (morbidesse) որ ձեր առաջին երիտասարդութեան վրիպած կոչումէ մը կը ծնի, ձեր գիրքը առողջ է, բարոյացուցիչ: Գիացած էք հոգեբանութիւնը նկարել առողջ մտային օրհասական սուրճուղիային որ սահմանուած է պատմականապէս անհետանալու ժողովուրդի խաւին առջեւ որ հետզհետէ ապարելի կը տիրանայ:

Ի՞նչ յուզիչ է ի վանի վախճանը, անոր գիմաստութեան Տոսթոյեւսքի տիպարներու մեծութիւնն ունի: Ձեր ի վանը հոյակապ է:

ԱՐՄԷՆ ՕՀԱՆԵԱՆ

Les Artistes d'Aujourd'hui, կիսամասեայ պատկերազարդ հանդէսը կը գրէ.

Լ. Կ. Կէրտան ի լոյս ընծայած է գիրք մը շատ ամուր, *Les faux poids de la Balance*: Գրուած յատակ ու ներդաշնակ լեզուով մը, որ իւրաքանչիւր նկարագրի պահանջներուն սքանչելիօրէն կը հետեւի, ճարտարութեամբ կառուցուած եւ ընթերցողին շահագրգռութիւնը միշտ վառ պահելու կարող. Պ. Կէրտանի գիրքը լեցուն է կեանքէն տակ տաք տանուած նօթերով, հոգեբանական շատ մը ինգիւրներու վրայ խորադէտ ակնարկներով և անկեղծութեան ու ըմբանողութեան գեղեցիկ շունչով մը

ողեւորուած է: Լայն ու հետաքրքիր միտք, Պ. Կէրտան առանձնաշնորհութիւնն ունի միանգամայն արեւելեան հինաւուրց քաղաքակրթութեան եւ լատին աւանդութեան պատկանելու, եւ իր արուեստագէտի խառնուածքին մէջ այդ այնքան ներհակ երկու հոսանքներուն խառնուրդը զինքը կը կացուցանէ հեղինակ մը ինքնատիպ, շատ ալլաղան ու շատ շահեկան:

* * *

Ռուբէն Մամուլեանի նիւ եօրքի փարամունթ թատրոնին համար կազմած ֆիլմը, Ծափահարութիւն ամերիկեան վէպէն քաղուած, հսկայ յաջողութիւն մը ունեցած է: Նիւ եօրքի եւ ամբողջ Ամերիկայի թերթերը այդ անթիւ յատկացուցած են խանդավառ յօդուածներ հանճարեղ հայ բեմագրիչին վերանորոգիչ արուեստը գնահատող: Յիշենք հոս քանի մը հատուածներ այդ յօդուածներէն:

Evening Post կը գրէ. « ... Ծափահարութիւնը հրաշալի է ամէն տեսակետով. ան շողախուած է այնպիսի տրամաթիգմով որ կը յուզէ եւ կը յափշտակէ հանգիստիանը...: Մենք հազիւ թէ պատրաստուած ենք գնահատելու Ռ. Մամուլեանի հասուն ու փայլուն շարժապատկերը: Թատրոնական բեմագրիչը, մէկ կարճ ամառուան միջոցին, Լոնկ Այլանտ Սթիւաիօի մէջ իր առաջին իսկ պատկերի բեմագրութեամբ գործնականապէս ի յայտ բերաւ ու իրականացուց, խօսուն շարժապատկերի վերաբերմամբ, աւելի շատ նոր գաղափարներ քան Հոլիւուդի բեմագրիչներու մեծամասնութիւնը երեք տարուան մէջ...: Անհասկանալի է թէ ինչպէս շարժապատկերի փորձառու բեմագրիչները մինչեւ այսօր ուշադրութիւն չէին դարձուցած այնպիսի հրաշալի երեւոյթներու ինչպէս երկնաքերձ տուններու ստուերները եւ Պըրուք ինի կամուրջի վերեւ կապուած հեռագրական թելերու զօղանջումը: Եւ իսկապէս Մամուլեանը այդ տեսարանների

շըջանակի մէջ ցուցադրեց ամենագեղեցիկ, աննման, պարզ ու բնական սիրոյ տեսարանը որ երբեք եւ իցէ ցուցադրուած ըլլայ շարժապատկերի մէջ...: Ծափահարութիւնը ոչ շարժանկար է եւ ոչ թատերական խաղ. ան խօսուած շարժապատկեր է, եւ իբր այդ ունի որոշ եւ անհունապէս իրական թեքնիք: Այս ֆիլմը ունի այնպիսի յատկութիւններ զոր ոչ բեմը ոչ լուռ շարժապատկերը կարող է ի կատար ածել:»

Պրուքլինի *Eagle* թերթը կը գրէ. «Պատկերի նիւթին մէջ ոչ մէկ նշանաւոր բան կայ... նման պատմութիւններ բեմադրուած են շարժապատկերի մէջ հարիւրէ աւելի անգամներ. բայց անոնք երբեք չեն ցուցադրուած այնպէս գեղեցիկ ու այնպիսի վարպետութեամբ խաղի ու բեմադրութեան տեսակէտէն՝ ինչպէս այս նոր խօսուած շարժապատկերի մէջ: Այս պատկերի զարմանալի գերակատարը՝ նշանաւոր Հէլէն Մօրկանն է, բայց պատկերի մէջ ամենէն զարմանալին՝ Ռ. Մամուլեանի վարպետ բեմադրութիւնն է, եւ կրկնակի զարմանալի, որովհետեւ Ծափահարութիւնը Մամուլեանի առաջին շարժապատկերն է: Նրման եւ ոչ մէկ պատկերի մէջ (նոյն իսկ յայտնի Կեանքի պարի մէջ) դուք չէիք կրնար տեսնել այնպիսի վարպետ վերարտադրութիւն պիւրիտի թատրոնի միջոցաւ...»

New York Telegram.— «Շարժապատկերի մէջ Մամուլեանը ցուցադրեց պատկերացման եւ խմբաւորման նոյն հանձարեղութիւնը զոր ան արդէն ցոյց տուած էր իր բեմադրած Փօռկիի մէջ: Մամուլեանը իր «քամերա»ն տեսարանէ տեսարան փոխադրելու տոնն՝ քամերայի հետ միասին կը յառաջացնէ նաեւ խօսակցութիւնը, եւ այսպէսով կը ստացուի ամբողջապէս իսկական խօսուած շարժապատկեր...»:

«... Ծափահարութիւնը շարժապատկերը կը սպասուէր յայտնի անհամբերութեամբ, այն պատճառով որ զայն արտադրող փարամունթ Ընկերութիւնը, անոր ներկայացումէն քանի մը ամիս առաջ սկսաւ գովառանել զայն: Լասշին հաղորդեց ընկե-

րութեան պաշտօնեաներու եւ Մամուլեանի աշխատակիցներու համոզումը, թէ այդ պատկերը կը յեղաշրջէ շարժանկարի արդի բնոյթը: Այդ առաջին լուրերը մենք պարտինք Ռուբէն Մամուլեանին, իբր հանձարի, մոգի եւ կախարդի: Յամենայն դէպս, շատ քիչ շարժապատկերներ բացուած են այդպիսի միահամուռ ու ծայրագոյն ծովեստներով եւ աւելի քիչ պատկերներ երկար կեանք ունեցած են այդքան մեծ ու կանխակալ գովեստներու հեղեղէն յետոյ: Ծափահարութիւնը արգարացուց իր հասցէին շուրջուած գովեստները եւ Մամուլեանը բազմեցուց «ճերմակ յոյսերու» (միակ յոյսերու) գահին վրայ: ... (Անցեալ տարի, «Թեւեր Եւրոպայի վրայ») խաղի բեմադրութեամբ՝ Նրա հրաշալի ղեկավարութեան արդիւնքը այնքան ազդու էր, որ առաջին գիշերուան հանդիսականները ոտքի ելան միահամուռ եւ բուռն ծափերով ողջունեցին զայն: Մամուլեան ուստահայ է եւ իր բեմական կրթութիւնը ստացած է Մոսկուայի գեղարուեստական թատրոնի սիթիւտիօի մէջ Վախթանգեանի ղեկավարութեան տակ... ան ունի շատ նուրբ զգացողութիւն ու նոր տպաւորութիւններ իւրացնելու մեծ կարողութիւն... ի հարկէ այլապէս նա չէր կարող տալ այն ինչ որ տուաւ Փօռկիի մէջ եւ ոչ ալ կարող էր տալ՝ առանց շարժապատկերի ու եւէ փորձառութեան եւ առաջին անգամուն իսկ՝ այսպիսի գեղեցիկ ու ազդեցիկ դործ ինչպիսին է Ծափահարութիւնը: Նրա բեմադրութեան գլխաւոր յատկանիշն այն է անկասկած որ ան իր «քամերա»ն անդադար շարժման մէջ կը պահէ ամենամեծ յաշողութեամբ եւ համը պատկերի ու ձայնաւոր եֆէներու փոխադարձ յարաբերութեան պարագաներուն՝ աւելի եւս մեծ յաշողութեամբ, ամենաարագ կերպով կ'իրադարձէ պատկերներու փոխանցումը: Երբ անոր «քամերա»ն առարկայէն կը հեռանայ, ձայնը նոյն համեմատութեամբ կը հեռանայ չափին և ուժին մէջ...: Ծափահարութիւնը անկասկած յեղաշրջում յառաջ

կը բերէ խօսուհի շարժապատկերի բեմադրութեան մեթոտի մէջ: Քինկ վիտորի Ալեյուիա պատկերը, որ յաւակնութիւն ունի յեղաշրջել շարժանկարի մեթոտը, Ծափահարութիւն Ֆիլմին հետ բաղդատելով՝ շատ կոպիտ արտագրութիւն է, երբեք չի հասնիր նպատակին ու գաճաճի կը նմանի: Հսկիւթուտի ինքնահաւան պարօնները կ'աղջին անկասկած տեսնելով թէ ի՞նչքան խելք, գիտութիւն եւ խնամք գրուած է այս պատկերի մէջ եւ վստահ կարող էք ըլլալ որ անոնք իրենց հիացումը կ'արտայայտեն անով որ կը սկսին նմանիլ անոր: Եթէ Մամուլեան աշպխի արդիւնք ունեցաւ այս չնչին նիւթով եւ իր առաջին իսկ փորձէն, կարելի երեւակայել թէ ի՞նչ զարմանալի արդիւնք կ'ունենան անոր ապագայ բեմադրութիւնները եթէ իր արամագրութեան տակ ունենայ աւելի ընտրեալ եւ համապատասխան նիւթ...: Արդէն միտիւթարականն այն է որ Մամուլեան իր ամբողջ ժամանակը պիտի չնուիրէ միմիայն շարժապատկերին: Կիլ թատրոնը որու կ'աշխատակցի իր նիւ ետք եկած առաջին օրէն, արդէն պայմանագրութիւն ստորագրած է անոր հետ յառաջիկայ տարեշրջանի համար եւ կը յուսանք որ այդպայմանագրութիւնը կը վերանորոգուի գեռ երկար տարիներ:

* * *

Օրիորդ Հայկանուշ Թորոսեան, շնորհալի երգչուհին որ քանի մը տարի առաջ Փարիզի Քոնսերվատուարի ընթացքն աւարտեց առաջին մրցանակ ստանալով և որ նուագահանդէսներու եւ հանրային հաւաքմանց մէջ իր ճարտար ու փափկարուեստ երգեցողութեամբ փայլուն յաջողութիւններ ունեցած է, վերջերս Թուռէյֆէլի Ռատիօ-կայանի երաժշտական համերգներու վարչութեանէն հրաւիրուեցաւ հայերէն երգեր երգելու: Օրիորդ Թորոսեան երգեց Կոմիտաս վարդապետի հաւաքած ու դաշնակած հայ ժողովրդական երգերու շարք մը. իր երգեցողութեանէն առաջ Ֆրանսացի դերասան մը կ'արտասանէր երգին խօսքերուն Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը: Հայ ժողովրդական քնարին զմայլելի արտագրութիւնները եւ Օրիորդ Թորոսեանի երգեցողութեան յուզիչ ու փափուկ արուեստը այնքան մեծ ընդունելութիւն գտան, որ Ռատիօի վարչութիւնը այդ հայկական երգերու ունկնդրութիւնը երեք չորս անգամ կրկնել տուաւ. յետոյ Օրիորդ Թորոսեան նոյն տեղը երգեց նաեւ շարք մը տաղանդաւոր երիտասարդ երգահան Պ. Արայ Պարթեւեանի հեղինակած նոր երգերէն, որ նոյնպէս համակրանքով գնահատուեցան ու կրկնուեցան: